

Lunds universitet
Socialhögskolan
Socialt arbete med inriktning
mot kultur och integration - SOL 066
Höstterminen 2003

HEDER I PATRIARKALA HEM
EN KULTURYTTRING ELLER EN SOCIAL KONSTRUKTION
SOCIALARBETARNAS TOLKNING AV HJÄLPSÖKANDE FLICKOR

Författare: Renata Osgyan
Jan Wennerlund
Handledare: Pernilla Liedgren Dobronravoff

Abstract

The phenomenon murder, in the name of honor, you can describe in several different ways. The purpose with our work was trying to describe honor related crimes from the investigators perspective. From the valid discourses we were looking for answers about how a social worker understand girls crying for help and what aspects are determine in the judge for a propitiate measure. During our work with this essay, we where discussing the Swedish law makers competence.

To answer our questions we used a method called, vinjett-studie, which was an propitiate course of action because of the moral and ethnical disposition of combinations of subjects. Twelve local government officers participated in our essay. The result of our study showed that ten out of twelve local government officers where prepared to use the valid law and the girls cultural background should not influence the decision. However one of the social workers thought differently.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning	4
1.1 Problemformulering	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.2.1 Syfte	7
1.2.2 Frågeställningar	7
1.3 Metod och urval	7
1.3.1 Studiens uppläggning	7
1.3.2 Metodologiska överväganden	8
1.3.2.1 Validitet	8
1.3.2.2 Reliabilitet	9
1.3.3 Källkritik	9
1.3.4 Etiska övervägande	9
1.4 Bakgrund till begreppet hedersmord	10
1.4.1 Religion	10
1.4.2 Hedersmord som social konstruktion	13
1.5 Tidigare publicerat	15
2. Redovisning av det empiriska materialet	21
2.1 Vinjett 1	21
2.2 Vinjett 2	23
2.3 Vinjett 3	25
2.4 Sammanfattande analys av vinjettsvaren	27
3. Sammanfattning	31
3.1 Ordlista	36
4. Källförteckning	37

1. Inledning

Sedan mordet på Pela och senare på Fadime har en debatt om skillnaderna mellan hedersbegrepp, skam- och kyskhetskultur i Mellanöstern och skuldkultur i Sverige pågått i massmedia.

Skillnaderna mellan hedersmord och misshandel av döttrar och ”vanliga” mord och misshandel av kvinnor har diskuterats liksom olika religioners och kulturers syn på kvinnors rättigheter och flickors oskuld.

De flesta ser det patriarkaliska manssamhället som den främsta orsaken till det kvinnoförtryck som i olika hög grad existerar i alla länder. Beroende på landets utvecklingsnivå, demokratiska, sociala och ekonomiska förhållanden, har varje kultur sitt sätt att kontrollera sina kvinnor. Bland annat har bakgrundsinformation om mänskliga rättigheter-situationen i Syrien 2003 vid en närmare granskning från Amnesty International påvisat, att kvinnan är extra utsatt i Syrien eftersom hon systematiskt diskrimineras enligt den syriska privat- och familjerätten (www.amnesty.se). I Personal Status Law No. 34 från 1975, vilket är den relevanta lagstiftningen på området för landets muslimska majoritet, är diskrimineringen mot kvinnor särskilt tydlig där följande står skrivet i lagens definition av äktenskapet: *"a contract between a man and a woman who is lawfully permitted to him"*.

Dessutom överser lagen männens våld mot kvinnor och vid förekomsten av "hedersbrott" eller "hedersmord" kan mannen, om han blir åtalad, få strafflindring eller till och med gå fri.

I det industrialiserade Sverige är ojämlika löner, utseende- och viktfixering, horstämpel på flickor, prostitution och porrfilm exempel på sådant kvinnoförtryck.

Att bli ogift mor för femtio år sedan var en skam och för att behålla sin ”heder” föddes barnen i hemlighet och lämnades därefter bort för adoption.

I främre Asien och Mellanöstern från Afghanistan och Pakistan till Turkiet, Albanien och Nordafrika handlar det fortfarande om kontroll av den gifta kvinnans sexualitet och den ogiftas oskuld, så snart hon blivit könsmogen (www.ne.se). I många länder utnyttjas islam för att förstärka förtrycket med hjälp av klädseln, som till exempel slöja för ansiktet och burka.

Anklagelserna har ofta riktats mot muslimer, som man antar tillhör en homogen grupp.

I verkligheten är kultur mycket svårt att definiera och det finns många muslimska kulturer, säger Javeria Rizvi, som nyligen skrivit den första juridiska universitetsuppsatsen om hedersrelaterat våld i det multikulturella Sverige.

Hon menar, att hedersmord är ett uttryck för det patriarkaliska och religiösa systemets sätt att kontrollera kvinnor och flickors tillvaro.

De normerna finns fortfarande hos många invandrare som lever i Sverige idag.

Det är svårt och otänkbart för de allra flesta människor att förstå hur man kan mörda, hota eller misshandla kvinnor och även sina egna döttrar, för att upprätthålla familjens och mannens heder. Det som skiljer hedersmord från andra mord är bland annat att:

”Ett hedersmord är en avrättning, det är en ren avrättning. Det är planerat i förväg. Det är många som deltar i planeringen och de bestämmer vem som ska göra det.” (Rapportserie, Integrationsverket 2002:14, Patriakala enklaveringenmansland)

Det är inte bara utövaren som är inblandad utan det finns en kedja av medhjälpare och inte minst skvallrer som fyller en viktig funktion. Vid de flesta av hedersmordsfallen har kvinnans/flickans familj haft något sammanträde innan någon får i uppdrag att ta steget och genomföra dådet.

Det är fullt rimligt att påstå att det var det kurdiska skvallret som dödade Pela.

Breen, Pelas syster, vittnar om hur släkten håller uppsikt över varandra.

”Vad en gör eller säger påverkar omedelbart de andra, det vill säga sänker familjen värde eller lyfter det. Heder handlar mycket om värde.

Mannens, kvinnans, släktens. Värdet kan stiga eller sjunka och det kan utplånas helt. Om hedern återupprättas stiger värdet igen.” (Lena Katarina Swanberg, Hedersmordet på Pela, Lillasystemen berättar, 2002, Bokförlaget DN, Sthlm)

I en del länder har i rättegångar mord åtföljts av lindriga domar då de ansetts gälla familjens heder. Seden bekämpas i våra dagar av enskilda och grupper i till exempel Turkiet, Jordanien och Pakistan vilka menar att den strider mot såväl religiös som mänsklig norm.

I Sverige rubriceras gärningen som mord och straffet är 10 år upptill livstid. (Nationalencyclopedin 2003).

Vi vill tacka socialtjänsterna i Bjuv, Båstad, Klippan, Örkelljunga, Höganäs, Helsingborg, Landskrona, Svalöv, Malmö, Lund och Trelleborg för medverkan.

1.1 Problemformulering

I inledningen har vi berört ämnet utifrån ett större perspektiv.

Man försöker komma underfund med vad det är som ligger bakom begreppet.

Medier placerar alltid flickan eller kvinnan i centrum och beskriver henne som offer för en kulturyttring. Förövaren, alltid en man, gömmer sig bakom heder, skam, religion och gammal tradition.

Men det är inte så ofta att man hör socialarbetare, som jobbar i nära kontakt med flickorna och hela familjen, att komma till tals.

Vilken är deras uppfattning angående problemet? Vilken är deras tolkning av signaler som flickorna ger ut och var går gränsen till att problemet uppfattas som akut och därmed prioriteras?

Jan Hjärpe, som arbetar med fenomenet, beskriver hedersmord som

...våldsakt där skälet anges vara att återupprätta familjens eller släktens heder. Detta sker genom att man dödar den som visat illojalitet mot den egna gruppen och dess ledare eller begått brott mot familjen och samhällets normer och därigenom skadat familjens anseende....

(Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2003-11-02)

Han menar, att hedersrelaterade brott oftast förekommer i tribala samhällen där, beroende av det familjära skyddsnetet är påtaglig. Detta kan bero bland annat på en svagt utvecklad offentlig sektor som inte alltid kan garantera individen det skydd som krävs (www.ne.se). Kvinnomisshandel förekommer, beklagligt nog i alla kulturer, däribland även den svenska. Dock kan den inte jämföras med hedersmord och skillnaden förklarar Islamologen, Jan Hjärpe, på så vis att ”de framställs inte som hjältar av sina släktingar” efter mordet.

De unga kvinnorna antyder gång på gång att myndigheter och regeringen engagerar sig för lite i frågan. Det är mycket tal och lite eller ingen handling alls.

Fortfarande kan vi se och höra om invandrarflickor som lever i ett rent helvete.

En 17 årig flicka tvingas åka utomlands för att bli bortgift och en annan flicka hoppar från tredje våningen i ett desperat försök att bli tagen på allvar (Aftonbladet 6/12, 2003).

1.2 Syfte och frågeställningar

1.2.1 Syfte

Syftet med vår uppsatts är att vi vill beskåda hedersmord utifrån utredarnas perspektiv.

Frågor som då kommer att stå i centrum för vår undersökning blir riktade mot socialsekreterare och deras sätt att bemöta problemet.

Under uppsattsens gång kommer vi dessutom att granska den svenska lagstiftningen och hur denna är anpassad till att tillfredsställa flickans behov av skydd.

1.2.2 Frågeställningar

Utifrån syftet kommer vi att arbeta med följande frågeställningar:

- Hur tolkar socialarbetare hjälpsökande flickor?
- Hur tillgodoses den underåriga/myndiga flickans skydd?
- Hur formuleras hjälpbehovet?
- Vilka insatser som föreslås och hur kommer man fram till detta?

1.3 Metod och urval

1.3.1 Studiens uppläggning

Utifrån vår problemformulering valde vi att tillämpa vinjettmetoden. Metoden fann vi i hög grad relevant till ämnet med tanke på fenomenets etiska och moraliska disposition.

Hur formulerar man begreppet?

”Vinjetter är korta historier som beskriver en person, en situation eller ett skeende som försetts med karakteristika som forskaren kommit fram till är viktiga och avgörande i en val- eller bedömningsituation” (Jergeby, 1999).

Vinjettmotoden har under de senaste decennierna använts som ett komplement och ibland även som ersättning för mer traditionella mätinstrument vid studier av människors bedömningar och värderingar inom skilda sakområden (Jergeby, Ulla, 1999, *Att bedöma en social situation – tillämpning av vinjettmotoden*, Nordsteds) .

Genom att använda vinjetter kan vi studera socialarbetarnas val och bedömningar av de hypotetiska situationer som de fick beskrivna i förväg och som vi försökte konstruera så verklighetsnära som möjligt.

En vinjett ger ett begränsat sammanhang och till denna försökte vi koncentrera frågorna.

På detta viset vill vi urskilja orsaker till socialsekreterarnas uttalade ställningstaganden.

I och med att vinjetterna ger en gemensam referens för samtliga respondenter hoppas vi att hitta ett relativt och adekvat orsakssamband.

Den kunskapsteoretiska grunden innebär att motoden avser att utveckla en empirisk baserad förståelse för vissa typer av mänskliga bedömningar och värderingar (Jergeby, 1999).

Motoden går ut på att exponera principiella orsaker till sådana val och omdömen. Rossi & Nock (1982) i Jergeby menar, att inom många områden är bedömningar socialt konstruerade samt att det finns någon grad av överenskommelse bland individer om vilken vikt som ska läggas vid relevanta karakteristika och hur dessa ska bedömas.

Vid vinjetternas konstruktion följde vi vissa kriterier som bör uppfyllas. För det första la vi stor vikt vid att vinjetterna uppfattas som trovärdiga och verklighetsbaserade. I varje vinjett använder vi relevanta variabler att undersöka. Var familjerna kom ifrån (ursprungsland) har ett stort värde för vår undersökning liksom hierarkin inom familjen och ålder på familjemedlemmarna, det vill säga familjens sociala konstruktion.

1.3.2 Metodologiska överväganden

1.3.2.1 Validitet

Det ligger i vinjetternas natur att de har en god intern validitet. Genom att ställa konkreta frågor som är relevanta till det vi vill undersöka, i detta fall är det socialarbetarnas sätt att

definiera flickornas behov av skydd, skapar vi ett adekvat instrument till att vi får precisa svar. Vi utgår från att de medverkande socialsekreterarna har samma referens i sina svar. Vårt instrument, vinjetter, mäter alltså just det vi avser att mäta, med andra ord har de en god validitet (Patel, Runa, 2003 *Forskningsmetodikens grunder*, Studentlitteratur, Lund). För att bedöma den externa validiteten tänkte vi jämföra svaren från våra respondenter med flickornas egna utsagor om socialarbetarnas sätt att bemöta deras behov av skydd.

1.3.2.2 Reliabilitet

Reliabiliteten är i detta sammanhang ett ganska problematiskt begrepp eftersom människans beteende inte är statiskt utan förändras med tiden (Merriam, B. Sharan, 1994, *Fallstudien som forskningsmetod*, Studentlitteratur, Lund). Våra familjer kommer ifrån olika sociala miljöer och är inga givna storheter utan ständigt stadda i förändring och utveckling.

Trovärdighet har i vinjettstudier inte ansetts vara problematiskt. I och med att man standardiserar vinjetten samt sätter en bedömningskala ska reliabiliteten kunna anses som tillräckligt (Jergerby, Ulla, 1999, *Att bedöma en social situation*, Nordsteds, Sthlm).

1.3.3 Källkritik

I behandlingen av faktauppgifter, påståenden och slutsatser försökte vi behålla det kritiska förhållningssättet genom att värdera och diskutera de källor som låg till grund för vår uppsats. Vi vill påpeka, att i förhållande till ämnet, kan källorna inte anses som generellt representativa, dock att de representerar två olika perspektiv. Det ena perspektivet grundar sig på flickornas och familjernas kulturella yttringar och det andra perspektivet betraktar flickorna som våldsoffer och utan att ta hänsyn till deras kulturella bakgrund tillämpar man socialtjänstlagen.

1.3.4 Etiska övervägande

All insamling av materialet har skett på frivillig basis och med samtycke från de medverkande. Informanterna garanteras anonymitet och all information behandlas konfidentiellt.

1.4 Bakgrunden till begreppet "hedersmord"

Som utgångspunkt till fenomenets närmare beskrivning tänkte vi diskutera en fundamental frågeställning: "Hur kan vi försäkra oss om solidaritet (lojalitet) och gemenskap i ett modernt samhälle som består av fritt tänkande och handlande aktörer?"

Durkheim menar att svaret på den här frågan inte ligger i egenskaper hos individer utan i stark betoning av hur individen är formad till en social och kollektiv varelse (Moe, 1995).

Det gäller inte enbart målrationell handling utan även irrationella handlingar som grundar sig på känslor, tradition och gammal vana.

Har då religion, kultur och tradition betydelse för hedersrelaterade mord eller inte?

Går det egentligen att särskilja dessa?

Rent generellt får en specifik politisk och social ordning ökad legitimitet om den också kan rättfärdigas i religiösa termer. Det är en grundläggande sanning som går igen i de flesta samhällen. Religion ger samhället identitet och värdemässigt fokus.

Durkheim uppfattar religionen som grundläggande för uppkomsten av social sammanhållning och sociala institutioner (Moe, Sverre,1995, Sociologisk teori, Studentlitteratur, Lund).

Vi tänkte titta närmare på religionens relation till hedersmordet och kortfattat besvara frågan om fenomenet hedersmord har stöd i islam.

Som motpol vill vi diskutera om flickornas verklighet är socialt konstruerad och vilka diskurser gör sig gällande i debatter.

1.4.1 Religion

Hedersmord förekommer förvisso i andra kulturer och religioner än den muslimska men i vår uppsats har vi valt att titta närmare på den muslimska kulturen och islam.

Finns det hedersmord i islam? Finns det stöd i Koranen?

Islam är tro och levnadssätt för mer än 1 miljard människor runt om i världen.

Sändebudet eller profeten Muhammed som levde på 500-600 talet e. Kr var den siste, (Khadijab Knight1995, *Islam*, Wayland Ltd) som skickades från Gud/Allah för att lära människorna på jorden att följa den "Rätta vägen".

Muslimerna tror att Allahs budskap lästes upp för Mohammed av ängeln Gabriel.

Gabriel läste upp Allahs ord för Mohammed som med hjälp av skrivare nedtecknade varje ord. Denna skrift som nedtecknats blev Koranen, muslimernas heliga bok (Khadijab Knight, 1995, *Islam* Wayland Ltd).

Koranen, muslimernas heliga bok, är uppdelad i 114 kapitel som kallas suror och varje sura består av ett antal verser. Koranen reciteras av muslimer vid nästan varje tillfälle i livet, till exempel när man minns någon som har dött, bröllop eller någon annan tilldragelse.

Förbjuder islam muslimer att umgås med svenskar?

”Människor! Vi har skapat er av en man och en kvinna, och vi har samlat er i folk och i stammar för att ni skall lära känna varandra. Inför Gud är den bäste av er den vars gudsfruktan är djupast. Gud vet allt, är underrättad om allt” (Koranen 49:13)

Hela människosläktet kommer från Adam och Eva och de trogna islamisterna menar att både mannen och kvinnan delar statusen jämlikt. Skillnaden däremot kretsar runt deras åt vördnad till Gud.

Om skvaller

I Koranen står, *” Mot dem av edra kvinnor, som begår skändlighet, skolen I tillkalla fyra vittnen bland eder, vittna dessa, så kvarhållen dem inomhus, tills döden tager dem hädan eller Gud bereder dem någon annan väg.”* (Koranen 4:19).

Det ges inte någon rätt till att spekulera och skvallra om en ung kvinnas privata angelägenheter. Inte heller att föras anklagelser mot dem som kanske upprätt lite oförsiktigt i sitt sociala umgänge. Samtidigt som islam ger regler för individen att följa i vissa situationer, ser islam även väldigt allvarligt på att dra förhastade slutsatser.

”Och de som anklagar ärbara kvinnor (för äktenskapsbrott) och inte sedan visar sig ha stöd av fyra vittnen, straffas med åttio piskrapp och skall i framtiden inte få avge vittnesmål; de har visat grovt trots mot Gud” (Koranen 24:4)

Om kvinnan

Koranen 4:38 lyder, *Männen varen kvinnornas föreståndare på grund av det företräde, Gud givit somliga framför andra, och de utgifter av sina ägodelar, som de hava; därför skola och de rättskaffens kvinnor vara undergivna och aktsamma om vad som är fördolt, därför att Gud aktar dem. Och vad dem beträffar, av vilka I frukten uppstudsighet så varnen dem, skiljen*

dem från bädden och agen dem, men om de då lyden eder, så söken ej sak med dem; Gud är förvisso hög och stor.

När flickorna har fyllt nio år har de uppnått en ålder där de riskerar att piskas eller att stenas till döds om de begått "skändlighet". (Khadijab Knight, 1995, *Islam Wayland Ltd*).

Sexuella förbindelser är en synd mot Allah och därför skall syndaren straffas hårt.

I ett av profetens tal ser vi att han anser att sexuella drivkrafter är djävulens verk när han i sitt tal säger "Jag svär att närhelst en man är ensam med en kvinna, kommer djävulen emellan dem".

Samtidigt skall en kvinna aldrig säga nej när mannen kallar in henne till sängen. Om hon är olydig mot mannen betraktas det som olydnad mot Gud och hans profet (Koranen 4:38).

Den muslimska juristen Kaltume Umar Nasir kämpar för muslimska kvinnors rättigheter, men i grunden anser hon att sharia, de muslimska lagarna, ska vara vägledande för varje muslim (SVT 2, Existens 14/12 2003). Samtidigt förklarar hon att sharia är en fingervisning, en samling normativa värderingar som man skall följa och följer man dessa regler är det väldigt svårt att tillämpa till exempel stening.

Om tvång i religiösa frågor

"Tvång skall inte förekomma i religionen. Vad som är rätt handlande är nu klart skiljt från fel och synd." (Koranen, al-Baqarah 2:256-257)

Samt profetens Muhammed ord: *"...och jungfrun skall inte giftas bort förrän hon gett sin tillåtelse till det."* Och *"...då en man ger bort sin dotter i giftermål, och hon misstycker skall äktenskapet avvisas."* (Bukhârî, cit. Doi 142)

Mord och mord på döttrar

Mord beskrivs som något så avskyvärt att dödandet av en enda människa är lika stor handling som att döda hela mänskligheten. Gud har gjort livet heligt.

"...om någon dödar en människa, som inte själv har dödat någon...skall det anses som om han hade dödat hela mänskosläktet.." (Koranen 17:33)

Det är inte heller förenligt med sann gudstro att ta livet av sina barn.

Koranen beskriver barnamord som dårskap och villfarelse som driver en längre bort från islam.

”De som utan att förstå, i dårskap dödar sina barn har förlorat allt!” (Koranen, an-Nahl 6:137)

”Deras påstådda medhjälpare till Gud målar upp för dem dödandet av sina egna barn som något förtjänstfullt, och så drivs de mot undergången och deras religiösa begrepp förvirras alltmer för dem.” (Koranen 6:137)

Det är en del av islam att vara snäll mot sina barn och gör ingen skillnad mellan döttrar och söner. *”Han är inte en av oss som inte är snäll mot våra barn...”* (Abû Dâwûd, At-Tirmidhi, cit. I Ghazâli 2001:71)

Detta bekräftar även profeten Muhammeds ord *“Den som har en dotter och som inte begraver henne levande, inte förolämpar henne, och som inte favoriserar sin son framför henne, kommer Gud att låta stiga in i paradiset.”*

(<http://home.swipnet.se/muslim/samfam/hedersmord1.html>)

De sanna troende kämpar för att det muslimska hemmet, familjen och släkten för att inte bli en arena för våld, skvaller eller mord.

Vi hoppas att vi i korthet kunde påvisa hur hela hedersmordsdiskursen, i de avsnitt som berördes i uppsatsen, inte har något med islam att göra.

Tvärtom, att de som bryter mot islam har i själva verket tagit avstånd från religionen.

Visst, de som begår hedersrelaterade handlingar kan finna stöd för detta i Koranen, precis som kristna människor kan finna stöd i de kristnas Bibel(gamla testamentet) för handlingar som till exempel ”ett öga för ett öga”.

1.4.2 Hedersmord som social konstruktion

Fadimes pappa dödade sin dotter av vanmakt, eftersom det var det enda sättet för honom att få tillbaka sin heder och bli respekterad av sina landsmän och släkt igen.

Alla män från länder där ett patriarkalt system finns är dock inte potentiella kvinnomördare, betonar Dilsa Demirbag-Sten, som är författare, debattör och en av deltagarna på riksdagsseminariet den 20.november 2002. Men när vissa strukturer och mekanismer finns, kan det hända igen. Hon säger att kulturer där ordet heder fortfarande är förknippat med kvinnlig kyskhet finns bland hinduer, kristna, syrisk-ortodoxa och muslimer.

Demirbag-Sten illustrerar livet för de utsatta flickorna. Hemmet betyder isolering. Ofta finns sociala problem och i vissa fall förekommer kriminell verksamhet. Föräldrarna har dålig kontakt med svenskar och har via rykten skapat sig en negativ bild av den svenska livsstilen. Därmed kan den egna kulturen uppfattas som hotad.

I den lilla världen sker också en social kontrollprocess, där rykten och skvaller mellan familjer och grupper är intensiva.

”det är inte kultur, det är inte religion... det är hur man tänker, hur man är som människa.

Om jag ska ta mitt exempel och min familj, mina systrar ... dom reagerade på samma sätt som min pappa och min storebror reagerade i början. Men min yngsta bror han gjorde inte det fast dom levde i samma kultur. Eller hur...? Det betyder att det är inte kultur. Vi har fula traditioner, men vi har också jättefina traditioner. Att vi håller av varandra, att vi hjälper varandra och sådär ... men samtidigt, vi har... jag vet inte, ibland jag tänker »varför dom gjorde sådär...?»

(Rapportserie, Integrationsverket 2002:14, *Patriakala enklaver-ingenmansland*)

Patriarkatet består av en hierarki där fadern och dennes släkt befinner sig högst upp. Därunder finns modern och hennes släktingar och under dem sönerna.

Längst ner i hierarkin befinner sig flickorna. En 12-årig pojke har alltså ett högre värde och mer att säga till om än en 25-årig flicka.

Männens ställning manifesteras tidigt. Om modern och fadern hamnar i konflikt, måste familjen ställa sig på faderns sida (www.magazine.se).

”Min lillebror fick till uppgift att ta livet av mig. Varför just han blev utvald var naturligt. Han var omyndig och riskerade inte att dra på sig något högre straff. Dessutom var det hans uppgift som enda sonen i familjen att se till att hans systrar höll sig inom kulturens ramar.” (Fadime Sahinda, från hennes tal i riksdagen, publicerad i Expressen den 04.02.2002)

En enorm omställning sker när familjer från hederskulturer flyttar till Sverige.

Eftersom de oftast hamnar i segregerade områden utan kontakt med det svenska samhället, tyr de sig till den egna gruppen. Landsmännen blir familjens livlina och får en enorm makt. Inom den sociala gruppen förstärks den egna kulturen och det uppstår ett socialt tryck att

kontrollera flickorna. Det värsta som kan hända en familj är att förlora hedern, isoleringen blir total.

Våld mot kvinnor är alltid oacceptabelt, framhåller Dilsa Demirbag-Sten, och för att göra något åt problemet måste man känna till dess rot.

I ett hedersrelaterat brott har våldet pressats fram av ett kollektivt socialt tryck och förövaren har ofta ett starkt stöd från omgivningen. Det finns till och med regelverk för hur ett hedersmord ska gå till.

Demirbag-Sten understryker att det är viktigt att kalla hedersmord för kulturyttring och inte för en avart. På så sätt ges flickorna ett erkännande och en bekräftelse på att vi har förstått problematiken. Där man lägger skuldbördan, lägger man också ansvaret för förändring (Riksdagsseminarium "Våld i hederns namn", 20.november 2002).

Kultur kom att utgöra en repertoar av färdigheter och egenskaper som liksom variablerna klass, kön och utbildning kunde förklara uppkomsten av vissa sociala fenomen. Den kulteressentialistiska tradition framställer kulturen som ett statisk och oföränderligt system av värderingar, normer och traditioner (Kamali, Masuod, Socionomen, 3/2002).

Den här definitionen av kultur relateras ofta till individernas etniska och nationella bakgrund. Masoud Kamali som är docent i sociologi konstaterar, att tyvärr har hittills socialtjänstens arbete med personer och familjer med invandrarbakgrund präglats av överbetoning på dessa personers "kulturella bakgrund".

Kamali menar, att kulter skapas och återskapas genom människornas sociala praktiker.

1.5 Tidigare publicerat

Det var inte svårt att hitta tidigare utredningar och skrifter som berör temat och som vi fann var relevanta till vårt ämne. Vi valde att titta närmare på några av dem.

Patriarkala enklaver eller ingenmansland? Våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige.

Skriften ska ses inom ramen för uppdragen från regeringen om insatser för utsatta flickor i patriarkala familjer (Pressinformation från Integrationsverket, 2003-05-14).

Rapporten är en del av Integrationsverkets uppdrag att tillsammans med andra myndigheter »ta fram och redovisa goda exempel och metoder för att förebygga konflikter mellan individ och familj där orsaken kan vara patriarkala normer«.

Rapportens övergripande syfte är att belysa situationen för flickor och unga kvinnor med invandrabakgrund som kontrolleras genom våld och hot om våld av sina familjer och släktingar.

Utgångspunkter för denna rapport är att kvinnors erfarenheter av våld, hot och tvång måste analyseras i ljuset av generella strukturer av könsförtryck och maktutövning i ett etniskt segregerat samhälle. Rapporten visar att flickornas specifika problembild består i att de befinner sig i ett institutionellt ingenmansland där föräldrarnas kontroll genom våldsutövande neutraliseras av samhällets kulturiserande förklaringar och överlag passiva inställning inför övergrepp på kvinnor och barn.

Rapportens analys tar ansats i patriarkala värderingars betydelse för förekomsten av våld, men den tar även fasta på hur patriarkala handlingar på individuell nivå förstärks av institutionella praktiker och strukturella villkor i ett samhälle som är både könsuppdelat och etniskt differentierat.

Rapporten lyfter fram kvinnojourernas insatser, i synnerhet jourer som drivs av kvinnor med invandrabakgrund, när det gäller det praktiska arbetet och kunskapsutvecklingen i relation till kvinnovåldet. Jourernas arbete kan ses som en kollektiv strategi riktad till att kompensera de institutionella brister som finns när det gäller att se och bemöta speciella behov bland kvinnor med invandrabakgrund.

En utmaning för den framtida forskningen, som beskrivs i rapporten, är därför att kunna identifiera och namnge specifika former av förtryck för att kunna bidra till nya problemdefinitioner som öppnar för fler handlingsmöjligheter och där fler kvinnor kan känna igen sig.

Att »inte bli tagen på allvar« är ett återkommande tema i intervjuer och berättelser om våld mot kvinnor och barn.

En viktig utgångspunkt för att bemöta flickors och unga kvinnors behov av stöd är att erkänna deras situation av våldsoffer.

Undersökningen ger många exempel på den spänningsfyllda relation som finns mellan socialtjänsten och kvinnojourerna. Det finns mycket kvar att göra när det gäller att etablera stabila och långsiktiga samarbetsformer mellan dessa och andra institutioner och

organisationer.

Rapporten lyfter fram kvinnojourernas kompetens att bemöta flickor och unga kvinnor som utsätts för våld. Det är viktigt att påpeka att många människor engagerar sig, påhittigheten är oändlig och engagemanget i utsatta människors öde enormt. Ideella krafter kan dock inte ersätta samhällets institutioner.

Många rapporter framhåller behovet av ökad kompetens och informationsinsatser för att förbättra bemötandet av flickor som utsätts för våld. En angelägen forskningsuppgift därför är att undersöka effekterna av strukturella diskrimineringsformer på våldsoffrens situation i relation till myndigheter och andra institutioner.

Ett stort tomrum i denna och andra rapporter är de tystade flickornas röster. För att kunna ta del av deras erfarenheter behövs ett omfattande dokumentationsarbete. Det finns många sätt att genomföra dokumentationen, t.ex. genom samordnade insatser av forskare och praktiker. Uppgiften är mycket angelägen, inte minst för att förhindra att nya generationer av flickor berövas sin röst.

Ett annat dokument som väckte vårt intresse var *Lärande exempel – att förebygga konflikter mellan individ och familj*, en Integrationsverkets rapportserie 2002:14.

Det följande är redovisningen av ett uppdrag som Integrationsverket fick i anslutning till regeringens insatspaket, som nämns ovan. Uppdraget var att i samverkan med Statens folkhälsoinstitut, Socialstyrelsen, Skolverket, Ungdomsstyrelsen och Barnombudsmannen (BO), ta fram goda exempel och metoder som förebygger konflikter mellan individ och familj där orsaken kan vara patriarkala normer. Dessa goda exempel och metoder ska sedan spridas till organisationer bildade på etnisk grund, trossamfund och myndigheter. Fortsatt arbete med integration av de grupper som immigrerat till Sverige.

I dokumentet konstaterar man att för att på lång sikt komma tillrätta med hedersrelaterad brottslighet som riktas mot flickor krävs en framgångsrik integrering av ungdomarna och deras föräldrar i Sverige. Man vänder sig till personal inom skola, socialtjänst, polis, barnpsykiatri, ungdomsmottagningar och frivilliga organisationer där man eftersträvar gemensamma utbildningsinsatser. Dessa utbildningsinsatser bör sedan ligga till grund för utvecklandet av handlingsplaner inom varje enskild myndighet/organisation och mellan myndigheter och organisationer som också på detta sätt kan utveckla gemensamma samarbetsmodeller.

Man anser att insatser för flickor som akut behöver skyddas från sina familjer bör snarast utvecklas. Dels bör länsvisa kollektiva boenden utvecklas för flickor, samt enskilda boendeformer för de flickor som har behov av ett strängare skydd över längre tid. Till boendekollektiven bör expertteam kopplas, där experter kan fungera som utvecklingsledare/utbildare och handledare till kollegor ute i landet som behöver stöd och hjälp i handläggningen av svåra ärenden.

Författarna lägger stor vikt till tydliga strategier för handläggning och samråd och de anser att de borde vara självklara. Bestämda handlägningsplaner gällande både förebyggande och akuta insatser för dessa flickor bör utvecklas på lokal och central nivå.

I handlägningsplanerna ska konkret beskrivas vad respektive verksamhet förväntas göra och hur den ska samverka med andra verksamheter för att nå uppsatta mål. Samverkansmodeller utarbetas på lokal nivå men man betonar att den måste ges stöd och legitimitet på central nivå.

Här följer utdrag ur ytterligare ett dokument från integrationsverket, som heter *Vägen in* och som vi tittat närmare på. Det är en intervju med Lina B som föreläser på länsstyrelsens utbildning för socialsekreterare i Stockholm.

Från samhällets sida har man markerat att vi inte tolererar den här sortens våld. Men det råder fortfarande stor osäkerhet om vilken hjälp man ska ge, förklarar Lina.

Hon menar att det finns för lite resurser både när det gäller utbildningar och vårdinsatser. Det borde finnas flera konkreta alternativ, till exempel familjehem som specialiserat sig på flickor från patriarkala miljöer. Men det är bara en bråkdel av de utsatta flickorna som placeras i skyddat boende. Det svåra är att veta hur man hjälper dem som vill bo kvar hemma utan att fortfarande känna sig kränkta, begränsade och rädda för att blir bortgifta, menar Lina. Om föräldrarna är öppna för förändringar kan man gå in och arbeta med attitydförändringar hos dem. Men det finns också föräldrar som inte är mottagliga för terapi. Socialsekreteraren måste då många gånger släppa fallen om flickan inte kan omhändertas genom skyddslagstiftningen LVU, lagen om vård av unga.

– Flickan går hem och vi vet inte vilka hot hon fortsätter att leva under. Det enda vi kan göra då är att förmedla till föräldrarna att vi är oroliga för dottern och att vi kommer att fortsätta ha kontakt med henne. Ett annat problem är att lagstiftningen inte alltid är anpassad efter just de här flickornas behov. Om flickan är under 18 år måste hennes föräldrar alltid kontaktas när en utredning startas. Då är det många flickor som backar ur av rädsla eftersom de vet att problemen kan bli ännu värre hemma. Enligt Lina kan man träffa flickan några gånger i en så

kallad förhandsbedömning innan utredningen startas, och en av våra respondenter gällande vinjetterna svarar på sidan nitton exakt så som Lina föreslår.

Flickor i patriarkala familjer lever ofta under stark psykisk och nedbrytande press, något som är svårt att påvisa. Det räcker ofta inte för att socialtjänsten ska kunna göra ett omhändertagande enligt LVU.

Lagen kan användas när flickan riskerar att giftas bort, men är svårare att ta till vid psykisk misshandel. Flickan måste nästan börja bryta mot föräldrarnas regler och bli utsatt för fysisk misshandel för att man ska kunna omhänderta.

Lina är medveten om att socialtjänsten får kritik för att man av tradition intar ett föräldraperspektiv och att man borde hitta alternativa sätt att arbeta på. En annan viktig fråga enligt Lina är den hotade flickans bröder. Hon ger ett annat exempel med två systrar i tonåren, som länge blivit kontrollerade av sin 17-årige bror. Han stod först på systrarnas sida, men vände sig sedan emot dem och kollade bland annat samtalslistorna på deras mobiler på uppdrag av föräldrarna.

Trots att han egentligen inte ville det, upplevde pojken att han inte hade något val. I och med att han inte var myndig och därmed inte riskerade fängelse fick han ta på sig skulden då den ena flickan misshandlades av pappan. Det blev till slut pappan som dömdes för misshandeln, men föräldrarna visade att de var bereda att »offra« sonen. För dem var kollektivet, släktens heder, viktigare än att sonen riskerade att hamna i polisregistret - Det betyder i sin tur att unga killar görs till gärningsmän, ibland mot sin vilja. Lina talar om att det är oerhört viktigt att arbeta med och att kunna starta utredningar även på bröderna till dessa flickor. Annars kommer de att ta med sig detta tankesätt när de själva gifter sig. – Det är viktigt att göra klart att hot om våld och aga inte är förenligt med Svensk lag. Jag menar att nyanlända familjer måste upplysas noga om vad det får för konsekvenser om man fostrar med hot och våld. Förslag om att kunna starta en utredning utan att flickans föräldrar är informerade är Margareta Carlberg på Socialstyrelsen bestämt emot. Hon menar att socialtjänsten bör försöka hitta samarbetsvägar till familjerna.

Om man startar en utredning utan föräldrarnas vetskap känner de sig lurade och kränkta och det kan bli ett omöjligt läge för fortsatt arbete. Margareta Carlberg är medveten om att lagen inte är kristallklar om hur många gånger man kan träffa en flicka under en förhandsbedömning. Om flickan ber om omedelbar hjälp, eller om situationen bedöms vara akut, måste socialsekreteraren handla direkt. En flicka som vill fundera över sin situation, kan få tips om att söka sig till en kurator eller en skolsköterska på sin skola. Den verksamheten

styrts av hälso- och sjukvårdslagen och här finns ett större utrymme för utredande samtal utan att föräldrar underrättas, i varje fall om flickan har fyllt 15 år.

Men ett omhändertagande får inte vara en rutinsak, det gäller att ha is i magen menar Margareta. Och vi kan inte producera människor med ny identitet, det är inget bra tillstånd att leva i. Det skyddade boendet avspeglar vilket dilemma det här är. Flickorna vill leva ett svenskt liv, men det kan medföra en total brytning med familjen, och de har mycket svårt att leva utan sina familjer.

Vi vet att socialsekreterare behöver mer kunskaper och varje kommun har ansvaret för att det finns en handlingsplan. Det är otroligt stora krav som ställs på varje socialsekreterare och det är möjligt att det måste finnas konsulter med specialkunskaper på det här området.

Socialtjänsten arbetar framför allt utifrån ett föräldraperspektiv och det blir ännu tydligare för flickor som lever i starkt patriarkala familjer.

Men det här är en paradox – man kan inte alltid arbeta hem de här flickorna eftersom det är familjen som kan utgöra det största hotet. Morden på Pela och Fadime har bland annat blottlagt hur socialtjänsten bemöter de här flickorna. Man måste lära sig att lyssna mer på flickan och vara öppen för andra sätt att arbeta när hon inte vill försonas med sin familj eller leva efter deras kulturella mönster.

Som så många andra tidigare rapporter betonar även denna att socialsekreterare måste få möjlighet att öka sin kompetens med mer utbildning. Man borde också se över de regler och ramar som finns i socialtjänstlagen för att göra dem tydligare.

2. Redovisning av det empiriska materialet

Som tidigare nämnt på sidan sju har vi bland annat, använt oss av vinjettstudier.

Vi inledde med att konstruera tre fiktiva fall, så kallade vinjetter.

Varje vinjett har tre slutna frågor och en öppen.

Vi kontaktade därefter, per telefon, Socialtjänsterna i Båstad, Örkelljunga, Klippan, Bjuv, Åstorp, Höganäs, Svalöv, Landskrona, Helsingborg, Lund, Malmö och Trelleborg.

Sammantaget 12 kommuners socialförvaltningar.

Vi gjorde ett riktat utskick till socialsekreterare som arbetar med barn och ungdomsfrågor på ovanstående kommuners respektive socialtjänst.

Slumpen har spelat en viss roll i sammanhanget då det var växeltefonisterna som kopplade samtalet till den socialsekreterare som för tillfället var anträffbara på de olika socialförvaltningarna när vi ringde.

Efter presentation av vårt ärende kom vi överens om att skicka vinjetterna och att samtliga socialsekreterare hade två veckor på sig att besvara frågorna i anslutning till vinjetterna.

När slutdatumet för vår så kallade deadline var passerat kunde vi räkna in 10 svar av de 12 socialsekreterarna som vi skickat till och detta innebär en svarsfrekvens på cirka 83 %.

Vi inleder redovisningen av vinjettsvaren med vinjett 1. Efter en ordagrann redovisning av socialsekreterarnas svar följer en kort sammanfattning. Socialsekreterare från kommun 1 är samma respondent i samtliga vinjettsvar.

Vi fortsätter på samma sätt med vinjett 2 och 3 för att avsluta vinjett redovisningen med en sammanfattande analys.

2.1 Vinjett 1

Familjen kommer från Kurdistan och kom till Sverige 1987.

Samtliga medlemmar i familjen är Svenska medborgare.

Familjen består av pappa 53 år, mamma 46 år, son 22 år, dotter 19 år och dotter 15 år.

Fallet aktualiseras genom att flickan som är 15 år själv uppsöker socialkontoret och här berättar hon att hennes pappa inte tillåter henne att vara med sina Svenska vänner.

Pappan är, enligt flickan, sträng och han hotar och slår henne.

Hon säger också att hon inte talat med sin mamma om sina problem men tror att mamman ändå känner till problemen. Flickan ger ett trovärdigt intryck när hon säger att hon är rädd för Pappan. Hon berättar även att hon på senare tid börjat få problem i skolan då hon känner sig trött och håglös.

Pappan kontrollerar henne i allt hon gör och vet vid vilken tid på eftermiddagen som hon slutar skolan och att hon måste skynda sig hem för att undvika bråk.

Hon har inte skolkat från någon lektion men funderar på att göra det för att därigenom kunna umgås med sina vänner.

1. Är socialtjänstlagen tillämplig i detta fall? Samtliga 10 svarar ja
2. Är någon annan lag tillämplig i detta fall? 7 svarar ja och av dessa hänvisar 4 till brottsbalken och 3 till LVU. 3 svarar nej, ingen annan lag är tillämplig
3. Skulle du samråda med någon kollega? Samtliga 10 svarar ja
4. Om och i så fall hur skulle ni vilja föreslå att en utredning inleds?

Socialsekreterare 1 svarar: Ja, kort och gott.

Socialsekreterare 2 svarar: Utredning inleds utifrån att flickan blir slagen och psykiskt ”misshandlad” och beroende på i vilken grad flickan blir slagen eventuellt anmäla till polisen.

Socialsekreterare 3 svarar: Utredning kring misstanke om barn som far illa öppnas. Beroende på vad som framkommer kan familjen erbjudas insatser enligt SoL, eventuellt kan även LVU vara tillämpligt.

Socialsekreterare 4 svarar: Utredning enligt sol 11:1 öppnas, socialnämndens ansvar att utreda när barn misstänks fara illa. Vårdnadshavarna måste informeras om att utredning inleds.

Socialsekreterare 5 svarar: Tala med flickan och samtala med övriga inblandade och se till att flickan är skyddad.

Socialsekreterare 6 svarar: Ja enligt sol 11:1

Socialsekreterare 7 svarar: Utredning inleds eftersom det finns en misstanke om barn som far illa. Flickan måste eventuellt skyddas med hjälp av LVU.

Socialsekreterare 8 svarar. Utredningen inleds med ett samtal med flickan och vårdnadshavarna informeras om att så har skett. Beroende på vad som framkommer i samtalet med flickan bestämmer vi om och hur vi ska agera vidare. Det viktigaste i fallet är en misstanke om barn som far illa.

Socialsekreterare 9 svarar: Ja, enligt Sol 11:1. Eventuellt LVU för att skydda flickan och kunna fortsätta utredningen.

Socialsekreterare 10 svarar: Vi skulle ha ett antal, minst tre (rådgivande) samtal med

flickan för att kartlägga hennes situation och ta reda på hur hon själv ser på konsekvenser av olika skeenden. Därefter görs en bedömning om flickan behöver skydd och hur det skall utformas, innan utredning öppnas och föräldrarna kontaktas.

I detta skedet måste flickan vara väl informerad om vad som kommer att ske.

Sammanfattning av vinjett 1

På fråga 1 och 3 är samtliga socialsekreterare överens medan de på fråga 2 inte är samstämmiga. Av de sju som svarar ja hänvisar fyra till brottsbalken och tre till LVU medan tre menar att nej, ingen annan lag är tillämplig.

I svaren på fråga 4 kan man utläsa att majoritet av socialsekreterare uttryckligen anser att en utredning ska inledas. En majoritet anser att en utredning enligt Socialtjänstlagen kap 11:1 är tillämplig.

En talar om att eventuellt göra en polisanmälan och tre av socialsekreterarna anser att LVU eventuellt kan vara tillämpligt för att skydda flickan. Två menar att vårdnadshavarna måste informeras.

En socialsekreterare talar om minst tre samtal med flickan innan eventuell utredning öppnas och föräldrarna informeras.

2.2 Vinjett 2

Familjen kommer från Turkiet och kom till Sverige 1995 och är ej Svenska medborgare.

Familjen består av pappa 48 år, mamma 36 år, dotter 18 år, dotter 16 år.

Fallet aktualiseras då den 18-åriga flickan uppsöker skolkuratoren på sin gymnasieskola.

Flickan berättar för skolkuratoren att hon den senaste tiden mått mycket dåligt och att det varit mycket bråk inom familjen.

Hennes föräldrar vill att flickan och hennes syster ska följa med till Turkiet på semester för att hälsa på övrig släkt och vänner.

Flickan är rädd och misstänker att syftet med resan är att hon ska giftas bort med en nästkusin som bor i Turkiet. Flickan motsätter sig detta och vill inte följa med till Turkiet.

Efter samtalet säger skolkuratoren att hon vill överlämna detta till socialtjänsten något som flickan samtycker till.

Och där är vi nu.

1. Är socialtjänstlagen tillämplig i detta fall? 9 svarar ja , 1 svarar nej.
2. Är någon annan lag tillämplig i fallet? 5 svarar ja och hänvisar till LVU och 5 svarar nej.
3. Skulle du samråda med någon kollega? Samtliga 10 svarar ja
4. Om och i så fall hur skulle ni vilja föreslå att en utredning inleds?

Socialsekreterare 1 svarar: Ja kort och gott.

Socialsekreterare 2 svarar: Kan inte på rak arm säga vad jag skulle föreslå utan att ha talat med flickan.

Socialsekreterare 3 svarar: Utredning öppnas i så fall genom en önskan från den 18-åriga flickan som har behov av stöd. I övrigt är hon myndig och kan vägra att följa med till Turkiet. Sekretesslagen gentemot anhörig.

Socialsekreterare 4 svarar: En utredning kring flickans situation öppnas. Insatser som eget boende, eventuellt skyddat, ekonomiskt bistånd och samtalskontakt kan komma att erbjudas utifrån resultatet av utredningen och flickans behov.

Socialsekreterare 5 svarar: Flickan är 18 år, alltså är hon myndig =LVU

Socialsekreterare 6 svarar: Ja enligt LVU

Socialsekreterare 7 svarar: Se till att flickan är skyddad, behöver egentligen inte tala med föräldrarna.

Socialsekreterare 8 svarar: Hon har ju samtyckt till att vi på socialtjänsten handhar ärendet och det första som görs är ett samtal med flickan, eventuella vidare insatser beror på vad som framkommer i samtalet.

Socialsekreterare 9 svarar: Eventuellt LVU för att skydda flickan.

Socialsekreterare 10 svarar: Flickan är myndig och har rätt att välja vem hon ska gifta sig med (FN:s mänskliga rättigheter). Hon har rätt till stöd enligt socialtjänstlagen och vi skulle ge henne det stöd och skydd hon önskar och behöver.

Sammanfattning av vinjett 2

På fråga 1 svarar en majoritet ja och på fråga 3 svarar samtliga ja.

Svaren på fråga 2 delar socialsekreterarna, fem anser att andra lagar är tillämpliga i fallet och hänvisar till LVU, medan fem inte anser att andra lagar kan komma ifråga.

På fråga 4 menar sex av socialsekreterarna att en utredning bör öppnas medan fyra är mer tveksamma och dessa hänvisar till att flickan är myndig.

Tre av respondenterna menar att LVU eventuellt kan vara tillämpligt. En talar om sekretesslagen gentemot anhörig och en kan eventuellt erbjuda eget boende, skyddat, ekonomiskt bistånd och samtal.

En socialsekreterare anser att hon har rätt till det stöd och skydd hon önskar och behöver och hänvisar till socialtjänstlagen.

2.3 Vinjett 3

Familjen kommer från Kosovo och kom till Sverige 1991 och de innehar dubbelt medborgerskap.

Familjen består av pappa 51 år, mamma 38 år, son 17 år, dotter 15 år och dotter 13 år.

Fallet aktualiseras genom att den 13-åriga flickan är på en rutinundersökning hos skolsköterskan.

Skolsköterskan upptäcker en del färska blåmärken och några tidigare ärr på flickans rygg.

På fråga från skolsköterskan vill flickan först inte tala om hur dessa skador uppkommit men efter en stund säger hon att det är hennes äldre bror som slagit henne.

Och detta gör brodern därför att han är missnöjd med flickans val av kamrater och att hon tillbringar sin fritid med dem.

Han anmärker även på hennes klädsel och kallar henne dagligen för hora och andra nedsättande ord.

Flickan uppger att hon är rädd för sin bror som hotar och slår henne men hon vet inte vem som kan hjälpa henne.

Skolsköterskan anmäler detta till socialtjänsten.

1. Är socialtjänstlagen tillämplig i detta fall? Samtliga 10 svarar ja
2. Är någon annan lag tillämplig i detta fall? 7 svarar ja varav 6 hänvisar till LVU och 2 till brottsbalken, 3 svarar nej ingen annan lag är tillämplig
3. Skulle du samråda med någon kollega? Samtliga 10 svarar ja
4. Om och iså fall hur skulle ni vilja föreslå att en utredning inleds?

Socialsekreterare 1 svarar: Ja kort och gott.

Socialsekreterare 2 svarar: Utredning inleds utifrån att flickan blir/blivit misshandlad och en läkarundersökning av flickans skador samt en anmälan till polisen ingår i utredningen (Brottsbalken gentemot brodern).

Socialsekreterare 3 svarar: En utredning om misstanke om barn som far illa öppnas. Beroende på vad som framkommer kan familjen erbjudas insatser enligt SoL eller så kan ett eventuellt omhändertagande bli aktuellt.

Socialsekreterare 4 svarar: Utredning enligt Sol 11:1 inleds.

Socialsekreterare 5 svarar: LVU §§2,6.

Socialsekreterare 6 svarar: Tala med flickan eventuellt kan någon skydda henne till exempel föräldrarna. Tala med resten av familjen. Man måste känna sig säker på att flickan är skyddad.

Socialsekreterare 7 svarar: Utredning inleds 11:1, eventuellt LVU då flickan måste skyddas.

Socialsekreterare 8 svarar. Utredning öppnas och jag samtalar med flickan. Fortsatt hantering av ärendet beror på vad som framkommer, eventuellt polisanmäls brodern. Och eventuellt LVU för att skydda flickan.

Socialsekreterare 9 svarar: Utredning inleds enligt 11:1 misstanke om barn som far illa , eventuellt LVU.

Socialsekreterare 10 svarar: Tycker att det liknar vinjett 1. Om föräldrarna är medvetna om vad som sker och inte skyddar dottern ligger ett omedelbart omhändertagande enligt LVU nära till hands.

Sammanfattning av vinjett 3

På frågorna 1 och 3 är samtliga socialsekreterare överens.

Men på fråga 2 svarar sju respondenter att någon annan lag är tillämplig i fallet och de hänvisar till LVU medan 3 inte anser detta.

Fråga 4 är samtliga socialsekreterare överens om att utredning ska inledas. Sex av dessa menar att eventuellt kan LVU tillämpas. Två talar om en eventuell polisanmälan gentemot brodern och fyra talar om att flickan måste skyddas.

2.4 Sammanfattande analys av vinjettsvaren

Vinjetstudierna som vi använt oss av har naturligtvis både för och nackdelar. I vår studie, som är en pilotstudie, har vi med facit i hand, upptäckt brister i vårt tillvägagångssätt.

Vi borde ha kompletterat vinjetterna med intervjuer av respondenterna eller haft telefonkontakt med dessa för att klargöra eller förtydliga en del av deras svar. Tiden som var avsatt för studien medgav dock inte detta och dessutom ville ett flertal av socialsekreterarna vara anonyma vilket vi självklart har respekterat. Men vi är medvetna och helt på det klara med att nästa studie med vinjetter inblandade, kommer vi att komplettera med intervjuer. En av fördelarna med användandet av vinjetter, med fiktiva fall, är att varken vi eller respondenterna har behövt göra några etiska överväganden

Vad eller vilka lagar och paragrafer talar socialsekreterarna om i sina förslag i samband med besvarandet av vinjettfrågorna?

Socialtjänstlagen kap 11:1 som säger att socialnämnden skall utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.

Några av socialsekreterarna hänvisar till brottsbalken 3 kap 5§ ” den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, döms för misshandel”

LVU verkar också, av svaren att döma, vara en tillämplig lag.

I inledningen till Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga står det att samhället har ett särskilt ansvar för barn och ungdom.

LVU 1 §: insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom skall göras i samförstånd med den unge och hans vårdnadshavare.

Den som är under 18 år skall dock beredas vård enligt denna lag även om samtycke saknas under förutsättning att stöd i 2:a § och 3§ föreligger. Den som är 18 år men inte fyllt 20 år kan beredas vård med stöd av 3§ även om samtycke saknas.

2§- vård skall beslutas om det på grund av misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

3§- vård skall också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

SOL 4 kap 1§ ” den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd” . En av respondenterna hänvisar till denna lag för att tillgodose en av flickornas behov.

Endast en av respondenterna talar om sekretesslag gentemot anhörig.

En av respondenterna menar att inledande samtal först ska göras utan att informera vårdnadshavarna. Först efter beslut att utredning öppnas ska vårdnadshavarna informeras.

I vinjettsvaren saknar vi till exempel FN.s barnkonvention eller föräldrabalken 6 kap 1§.

I den lagen står att läsa, barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

Fadime Sahindals och andra ”namnlösa” flickors död har tydliggjort samhällets oförmåga att ge dessa flickor det stöd de behöver. Och som vi är skyldiga att ge dem.

Socialtjänsten arbetar alltid utifrån diskursen, att problemet skall lösas inom familjens ramar.

Då Pela bad socialtjänsten att inte ringa familjen, för att hon behövde lite andrum, så passade detta inte in i socialtjänstens diskurs. (Swanberg, Lena, 2002, *Hedersmordet på Pela*, Bokförlaget DN, Sthlm).

Samtidigt som det överbetonas med personlig integritet på flera ställen i lagboken.

I SoL 3.kap. 3§ står det, att insatser inom socialtjänsten skall vara av god kvalitet. En stor del av de insatser som socialtjänsten erbjuder utförs inom individ- och familjeomsorg. Kärnan i det sociala arbetet ligger i mötet mellan socialarbetare och klienten.

Samverkan mellan båda parter ska ske i förtroende och med respekt för den enskildes personliga integritet. (Norström, Carl, 2002, *Nya sociallagarna*, Nordsteds juridik)

I samma kapitel 5 § står det, att när en åtgärd rör ett barn skall barnets inställning, med hänsyn till ålder, så långt det är möjligt klarläggas. Samtliga respondenter svarade att de skulle öppna utredning för att skydda flickan men bara en hänvisade till inledande samtal för att klarlägga flickans inställning.

Socialtjänstens utgångspunkt i familjer när minderåriga är inblandade är ingen självklarhet. I många fall är detta något som missgynnar flickorna enligt informanterna.

Utgångspunkten i familjen innebär i praktiken att frånga principen att man ska utgå från barnets bästa (Rapportserie, Integrationsverket, 2002:14, *Patriarkala enklaver eller ingenmansland*)

Förväntningar om att flickan ska komma överens med sina föräldrar innebär att inte ta flickans situation som våldsoffer på allvar även om flera av socialsekreterarna hänvisar till brottbalkens relevans i fall ett och tre.

En återförening med familjen är inte alltid möjlig eller ens eftersträvarsvärd.

Redan här befarar man det omöjliga, nämligen att koppla bort föräldrar ur barnets problem. Man kan inte prata om ett barns integritet när föräldrarna måste hållas informerade om utredningen. I fallet som handlar om hedersbrott och flickan som är under 18 år gör den svenska lagstiftningen det omöjligt att flickans behov av skydd kan tillgodoses.

Flickan, i sin position som klient, svävar i en institutionell gråzon. Innan utredningen överhuvudtaget sätts igång bör man göra en bedömning om de förhållandena som har förekommit kan föranledas några åtgärder av socialnämnden.

En utredning bör alltså inte startas om det redan från början står klart att nämnden inte kan vidta lämpliga åtgärder (Clevesköld, Lundgren, 2002, *Handläggning inom socialtjänsten*, Nordsteds Juridik AB). Av de svarande socialsekreterarna var det endast en som utnyttjar möjligheten att göra en grundligare bedömning av de förhållanden som föreligger.

Vad är då en lämplig åtgärd för ett barn som lyder under föräldrarna och som samtidigt försöker fly ifrån dem och deras psykiska och fysiska misshandel?

Vi tolkar svaren som att flickorna är tvungna att acceptera dåliga lösningar, att ingen lyssnar på dem, att inte bli trodda och att behandlas som om det var de som var problemet. Och det här är något som föräldrarna kan utnyttja sen.

När man inleder en utredning, som man misstänker har sin grund i hedern och som gäller behovet till en underårigs skydd eller stöd, verkar det inte finnas någon lämpligare lösning än att tvångsomhänderta barnet. Detta visade sig vara den mest användbara insatsen bland socialtjänstens utbud.

Det finns familjesituationer som är så skadliga att det enda som återstår är att skilja flickan från sin familj. Lagen ger socialnämnden möjlighet att omhänderta barnet enligt LVU 2 § när det på grund av andra förhållanden i hemmet gör att barnet riskerar att utvecklas ogynnsamt.

Socialekreterarnas traditionella sätt att arbeta är funktionella för majoritetsbefolkningen men kan vara rent destruktiv för många etniska minoriteter.

Minoritetens blandning av kulturbunden tradition och andra normativa värderingar gör det omöjligt för många socialekreterare att riktigt förstå det problemet som invandrarbarn kommer med.

När man, utifrån SoL, samlar familjen för att lösa problemet inom denna, konfronteras samma invandrarfamilj med ett främmande socialt sammanhang som ifrågasätter deras invanda livsstil. (t.ex. att alla är lika värda och har rätt att yttra sig). (Kamali, Masoud, 1999, *Varken familjen eller samhället*, Carlssons Bokförlag, Sthlm)

3. Sammanfattning

Vi inleder vår sammanfattning med några intressanta uttalanden från politiker och aktuella artiklar från media. "Socialtjänstlagen måste ses över. Ett barns rätt till säkerhet måste kunna väga tyngre än vårdnadshavarens rätt till information" (Johan Pehrson, Folkpartiet, DN-debatt 24/9 2002). Han blev upprörd över att socialtjänsten förvärrat situationen för sextonåriga Sema. I det aktuella fallet vände sig Sema till socialtjänsten då hon blivit dödshotad av sin pappa och trots att Sema bad socialsekreteraren att låta bli, kontaktade socialsekreteraren Semas mamma. Konsekvensen av den kontakten blev att Sema slängdes ut av föräldrarna och idag tvingas Sema flytta runt mellan sina kompisar.

Johan Pehrson säger att avsikten med debattinlägget är att få till stånd en ändring av socialtjänstlagen. Folkpartiet anser att socialtjänsten ska ha en möjlighet att hemlighålla information till vårdnadshavarna i denna och liknande situationer. Med dagens lagstiftning går detta bara att "hemlighålla" informationen vid ett fåtal inledande samtal men om däremot en utredning inleds ska vårdnadshavarna informeras om att så har skett.

Socialminister Lars Engqvist låter via sin pressekreterare hälsa att de nuvarande reglerna är tillräckliga och att regeringen inte avser att se över socialtjänstlagen (DN-debatt 24/9 2002)

I Aftonbladet den 6 december 2003 står att läsa om en 17-årig flicka som misstänks ha blivit misshandlad av sina föräldrar därför att de ogillade att hon sminkade sig, hade kjol och träffade sina vänner. Flickan hoppade från sin balkong på tredje våningen och är nu förlamad och som det står i artikeln kommer hon att infinna sig på rättegången i rullstol.

De sociala myndigheterna har fått flera varningssignaler utan att ingripa säger åklagaren Christel Anderberg. Skolan gjorde en första anmälan till socialförvaltningen 1998, ytterligare en anmälan gjordes i mars 2003 och en tredje i oktober 2003. Socialförvaltningen har betraktat det som ett vanligt fall av ungdomsrevolt och försökt prata ihop barn och föräldrar.

Hittills har staten satsat två miljoner kronor. De gick till länsstyrelserna i Stockholm, Göteborg och Malmö med uppdraget att kartlägga problemets omfattning.

Undersökningen visade att 100 till 300 flickor i vart och ett av storstadslänen har sökt stöd efter våld eller hot från familj eller släkt. (Ireen von Wachenfeldt, vice ordförande ROKS Stockholm 21/1 2003)

Tio procent av flickorna omhändertogs och fyra procent av dem fick skyddat boende.

Flickor som är omyndiga står fortfarande under vårdnadshavarens beskydd.

Rapporter har visat att en del ”välvilliga” myndigheter ger dem rådet att gå hem och prata med sina föräldrar.

Till en kvinnojour däremot, kan alla kvinnor komma, unga som gamla, på egna premisser. De får möta kvinnor och tjejer som inte ifrågasätter utan stöttar dem utifrån deras egna behov.

Kvinnjourer registrerar inte, tar inte kontakt med någon, utan låter kvinnorna styra den hjälp de känner att de själva behöver. De kan också med kort varsel hjälpa kvinnor att byta

bostadsort, om de känner sig hotade (Rapport från seminarieserie ”Våld i hederns namn”, 20.november 2002)

Efter Fadime Sahindals död blev den stora frågan att försöka förklara hedersmord. Om det var kulturella eller sociala faktorer som låg bakom mordet, om det var en psykopat som handlade i desperation eller om detta är specifikt för kurder.

De flesta kommuner som fick svara på våra vinjetter prioriterar, att socialtjänsten försöker lösa konflikten mellan flickan och hennes föräldrar och inte omedelbart ser till att flickan flyttar hemifrån, även om det kan te sig som en god lösning i ett svenskt perspektiv.

Vi tolkar det som att konsekvensen kan bli att flickan blir mer eller mindre förskjutet av sin familj och därmed ensam och isolerad.

På sikt kan det innebära en värre situation för henne. Att försöka finna en lösning inom familjens eller släktens ram visar sig oftast vara önskvärt och synes än mer angeläget när det gäller unga med invandrarbakgrund. (SOU 2000:77, sid. 186)

Vi kan hålla med Masoud Kamali till en viss del. Det händer ofta att socialtjänsten jobbar efter det gamla traditionella och det kulturessentialistiska sättet och deras arbete med personer från andra kulturer präglas av överbetoning på dessa personens kulturella bakgrund. Men om vi bortser från klientens, i detta fall flickans, olika specifika utgångsförhållanden kan vi mer eller mindre medvetet dra alla ut över samma kant. Man tenderar att se alla personer med invandrarbakgrund som en homogen grupp, där samma lagar, normer och värderingar styr. Vi vill inte påstå att alla kan bete sig hur som helst. Det finns verkligen en gräns även för minoritetsgrupper när det gäller regler och normer om hur man ska bete sig, men att hitta lämpliga vägar och insatser, anser vi, bör man även reflektera över deras kulturella bakgrund. Under vår utbildning har man tryckt på och försökt, lära oss att bemöta klienten på den nivå denne befinner sig på och försöka se på problemet utifrån klientens perspektiv.

Låt oss jämföra hedersrelaterade brott med skilda föräldrar som har umgänges rätt med sina barn. Vems perspektiv talar man om? **Vems integritet pratar vi om?** Bakom uttalanden som: ”barn har rätt att umgås med båda sina föräldrar” så glömmer man oftast vems rättighet vi **pratar om?** De vuxnas intressen väger tyngre än barnets. Oftast är det pappa/mamma som hävdar sin rättighet till att träffa sitt barn. Man kör över barnets intresse och använder denna lag även i de fallen där det är ytterst olämpligt.

Kulturisering behöver inte nödvändigtvis missbrukas. Vi är av den meningen att det habitus som varje enskilt barn bär med sig från sin hemmiljö skulle kunna fungera som ett verktyg vid barnets bearbetningsarbete av sina problem.

Samtidigt skulle samma habitus vara mer eller mindre en vägvisare för fortsatta insatser inte bara för barnet utan för hela familjen. Att missbedöma barnets behov kan vara förödande för barnets/flickans fortsatta liv.

Vi är medvetna att till problemets mångsidiga disposition är det väldigt svårt att finna ”den rätta åtgärden”.

Familjeproblemet ska lösas inom familjens ramar. Ramar, som inte sällan leder till barnets isolering och totala underkastelse. Detta gäller tyvärr, i de flesta fall, bara majoritetsbefolkningen. Denna praxis speglar normer och värderingar som det svenska samhället byggde upp under många år och som alla som växte upp i detta land fick på köpet under sin uppväxt.

Det svenska tänkandet är i många fall helt främmande för vuxna personer från andra kulturer. En man ska plötsligt acceptera att hans fru och dotter har lika stor värde, rätt att säga sin mening. Hans familjekonstruktion, som han växte upp i och ärvde från sina förfäder, rasar ihop.

Med största respekt till all tidigare forskning och olika utredningar är vi ändå tveksamma till den väg och den strategi socialtjänsten tillämpar för att ”skydda” flickan och tillgodose hennes behov. Men vi förstår samtidigt att fenomenets olika sidor och uttrycksformer försvårar att definiera vad som är bäst för flickan.

Visst kan man gå på socialsekreterarnas (och Kamalis) linje men i så fall borde man ha en väl utarbetad beredskap för att möta flickans behov. Socialtjänstens inställning kan tyvärr tolkas som att flickor är oförmögna att begripa sig på sina egna känslor och behov. Detta kan vara tecken på att de känner sig oförstådda och att de inte tas på allvar. Man kan ställa sig en ärlig

fråga? Är socialtjänsten den rätta instansen för att uppnå en överenskommelse om sådan beredskap saknas?

Masoud Kamali är kritisk till socialtjänstens oförmåga att hantera den växande komplexiteten i ett klientel där etnisk diskriminering går hand i hand med social och ekonomisk marginalisering:

” Socialtjänsten känner sig inte sällan maktlös inför klientgruppens mångsidiga och för socialsekreterarna ibland »obegripliga« problem. Detta har bland annat lett till klientisering av invandrarklienter och har i vissa fall försvårat problemen hos en del andra familjer. Detta sker ofta genom »kulturisering« av klienternas problem”.

(Kamali, 2002,)

Vad vi har förstått är det oviktigt varifrån den unga kvinnan kommer. Från socialtjänstens svar kunde vi avläsa, att kulturella betingelser inte skall påverka ett beslut om vilka behov av skydd som skall inrättas.

Samtidigt som vi riktar kritik mot socialsekreterare, socialtjänstlagen och så vidare måste man komma ihåg och beakta de olika faktorer som kan spela in i en utredning av samma eller liknande karaktär. Faktorer som socialsekreterarnas förförståelse, kunskap om olika kulturer och de problem som där kan förekomma, fördomar och erfarenheter är ju naturligtvis av vikt att tänka på när man kritiserar.

Hur ska man avgöra om en hjälpsökande flicka verkligen är i behov av skydd på grund av hot mot henne för att upprätthålla familjens heder eller om det är en ”vanlig” så kallad tonårsrevolt? En revolt som har sin grund i vårdnadshavarnas gränsdragningar gentemot dottern i avseende att passa tider, inte skolka, inte ta droger, inte vara ute mitt i natten, med andra ord den gränsdragning som ingår som en ingress i vårdnadshavarnas normala fostran av sina barn.

Var går gränsen för vad en tonårsflicka ska acceptera av sina föräldrars försök att fostra henne till en god samhällsmedborgare?

Är socialen rätt instans eller myndighet för att kunna avgöra detta och har man i så fall tillräcklig kunskap?

Ett scenario, gällande dessa och liknande fall kan ju i värsta fall få som konsekvens, beroende på myndigheternas handlande eller icke handlande, ett mord .

En annan intressant reflektion man kan göra är, att om det nu skulle visa sig att alla hjälpsökande tonårsflickor med invandrabakgrund ska omhändertas eller få ett skyddat boende. Det vill säga en egen lägenhet eller liknande så ligger det kanske nära till hands att vara vaksam. Människor är inte dumma och ryktet skulle kanske snabbt sprida sig bland flickorna. Om man går till socialen och säger att min släkt hotar mig så får man en egen lägenhet och vad detta i slutänden kan få för konsekvenser kan man bara spekulera i. Att det under alla omständigheter får konsekvenser för flickan är ingen orealistisk gissning. Slutsatsen blir därmed att dessa problem inte är enkla att hantera och det finns inga generella lösningar och även om många av respondenterna hänvisar till LVU så är detta ändå ingen i längden god lösning och det är tveksamt om det ens är genomförbart om samtliga hjälpsökande flickor skall omhändertas.

Nu när vi summerar hela uppsatsen kan vi konstatera att vi valde ett aktuellt och intressant ämne som tvingar alla att ta ställning. Vi hoppas att vi genom vårt engagemang och våra frågeställningar har lyckats förmedla både bakgrunden till och hur de professionella socialarbetarna förhåller sig till själva fenomenet.

Dock önskar vi att våra respondenter hade varit mer utförligare i sina ställningstaganden. Vi hoppas att alla berörda myndigheter finner en, i nära framtid, godtagbar lösning på problemet till det bästa för alla inblandade parter.

3.1 Ordlista

Översättningarna kommer från Bonniers compact lexicon och Prismas, modern engelsk-svensk ordbok. Författarna förtydligar härmed sina val av ord.

Diskurs = samtal, resonemang

Fiktiv = uppdiktad, fingerad

Hedersmord = våldsakt där skälet anges vara att återupprätta familjens heder

Homogen = enhetlig, alltigenom lika

Integritet = okränkbarhet, oberoende

Islam = religion och kulturtradition med ursprung i profeten Muhammeds verksamhet på Arabiska halvön

Konfidentiellt = meddelad i förtroende, hemlig

Koranen = Islams heliga skrift

Kultur = människors sätt att leva, tänka och verka inom ett visst geografiskt område under en viss period

Kulturessentialistisk = i allt väsentligt, huvudinnehållet i människors sätt att leva, tänka och verka inom ett visst geografiskt område under en viss period

Kulturyttring = ett sätt att manifesteras sin kultur

Kurder = folk i Främre Asien, de flesta lever i gränstrakterna mellan Turkiet, Irak och Iran

Kvinnojour = centrum där utsatta kvinnor kan få hjälp

Patriarkat = vanlig beteckning för starkt mansdominerade samhällsformer

Reliabilitet = tillförlitlighet, trovärdighet

Respondent = Person som svarar på ställda frågor

Social konstruktion = ett av samhället konstruerat sätt att bete sig genom normer och värderingar

Tribal = stam, släkt

Validitet = giltighet

Vinjett = skapad fiktiv bild av till exempel ett problem

4. Källförteckning

- Clevesköld, Lundgren (2002) *Handläggning inom socialtjänsten*, Norstedts förlag
- Jergeby, Ulla, (1999) *Att bedöma en social situation – tillämpning av vinjettmetoden*, Nordstedts förlag
- Kamali, Masoud (1999) *Varken familjen eller samhället*, Carlssons bokförlag Stockholm
- Knight, Khadijah, (1995) *Islam*, Canale&C.s.p.a
- Merriam, B. Sharan (1994) *Fallstudien som forskningsmetod*, studentlitteratur, Lund
- Moe, Sverre, (1995) *Sociologisk teori*, Studentlitteratur, Lund
- Norström, Thunved, (2002) *Nya socialtjänstlagarna*, Norstedts Juridik AB
- Patel, Runa (2003) *Forskningsmetodikens grunder*, Studentlitteratur, Lund
- Swanberg, Lena, Katarina (2002) *Hedersmordet på Pela, Lillasystemen berättar*, Bokförlaget DN, Sthlm
- Wahlström & Widstrand, 1979, *Koranen*

Andra källor

- Socionomen, 3/2002
- Abd al-Wâhid Yahya, ”Hedermord – en verklig del av islam?”, Artikel, 2003-03-11
- Pressinformation från integrationsverket 2003-05-14
- Rapportserie, Integrationsverket 2002:14, *Patriakala enklaver - ingenmansland*
- SOU 2000:77
- Rapportserie, Integrationsverkets 2002:14, *Lärande exempel – att förebygga konflikter mellan individ och familj*
- Rapport från seminarier ”Våld i hederns namn”, 20.november 2002
- Aftonbladet 6/12,2003
- Dagens Nyheter debatt 2002-05-24
- Expressen, Fadime Sahindas tal i riksdagen, publicerad i Expressen 2002-02-04
- SVT 2. Existens, 2003-12-14

Sveriges lagar 2002

Modern engelsk, svensk ordbok, (1987) Prisma

Bonniers compact lexikon, (1998) Bonniers

Internet

<http://home.swipnet.se/muslim/samfam/hedersmord1.html>

Nationalencyklopedin, www.ne.se

www.amnesty.se

www.magazine.se